

Mucizeden Belaya Yolculuk TÜTÜN

Editörler

H. Vakıf Mercimek

İ. Eren Akçiçek

Tarihçi
Kitabevi

Tarihçi Kitabevi Yayınları • 52

Tarihçi Kitabevi Sahibi ve Genel Yayın Yönetmeni
Necip Azakoğlu

Editörler: H. Vakıf Mercimek, İ. Eren Akçiçek
Fotoğraflar: H. Vakıf Mercimek

Düzeltili: Emre Tomruk
Kapak ve sayfa tasarımı: Çağlar Yalçın

Birinci baskı: Ocak 2014, İstanbul
Boyutlar: 13,5 x 21 cm
Sayfa sayısı: 536

ISBN: 978-605-4534-46-3

Baskı ve cilt:
Pasifik Ofset Ltd. Şti.
Cihangir Mah. Güvercin Cad. No: 3/1
Baha İş Merkezi A Blok Kat: 2
34310 Haramidere/İstanbul
Sertifika no: 12027

© Yayın hakları Tarihçi Kitabevi'ne aittir.

Bu eserin bütün hakları saklıdır. Yayınevinden yazılı izin alınmadan kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz, hiçbir şekilde kopya edilemez, çoğaltılamaz ve yayımlanamaz.

Tarihçi Kitabevi
www.tarihcikitabevi.com

Moda Caddesi No: 104/A Moda/Kadıköy-İSTANBUL
Tel: 0216 418 68 86
GSM: 0530 370 74 11
E-posta: info@tarihcikitabevi.com

MUCİZEDEN BELAYA YOLCULUK TÜTÜN

Editörler:
H. Vakıf Mercimek - İ. Eren Akçiçek

İstanbul, Ocak 2014

Tarihçi
Kitabevi

Yrd. Doç. Dr. Fevzi ÇAKMAK

Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü

1999 yılında Uludağ Üniversitesi Tarih Bölümü'nde başladığı lisans öğrenimini 2003 yılında tamamladı. 2005 yılında Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Öğretmenliği Tezsiz Yüksek Lisans Programı'nı tamamlayarak eğitim formasyonunu aldı. 2007 yılında tezli yüksek lisans; 2012 yılında doktora programını tamamladı.

Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü kadrosunda görev yapan Yrd. Doç. Dr. Fevzi Çakmak'ın, Yakın Dönem Osmanlı Tarihi, Milli Mücadele ve Cumhuriyet Tarihi alanında yayımlanmış çalışmaları bulunmaktadır.

fevzi.cakmak@deu.edu.tr

Dr. İ. Eren AKÇİÇEK

İzmir Şifa Üniversitesi Tıp Fakültesi

Ege Üniversitesi Tıp Fakültesi 1969 yılı mezunudur. 1973'te iç hastalıkları uzmanı, 1980'de gastroenteroloji uzmanı, 2000 yılında da tıp tarihi bilim doktoru oldu. 19 Mart 2010 yılında Ege Üniversitesi Tıp Fakültesi gastroenteroloji bilim dalından emekli oldu. 1 ağustos 2011 yılından itibaren İzmir Şifa Üniversitesi Tıp Fakültesi öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır.

İ. Eren Akçicek'in gastroenteroloji, halk bilimi, gıda ve beslenme, tıp tarihi ve Atatürk konularında yayımlanmış tebliğ, makale ve kitapları bulunmaktadır.

i.eren.akcicek@ege.edu.tr

SAĞLIK TARİHİNDE TÜTÜN

Fevzi Çakmak
İ. Eren Akçicek

GİRİŞ

Bilim dünyasının üzerinde hem fikir olduğu gerçek, tütünün Amerikalı yerlilerin bitkisi olduğudur. Amerika kıtasının keşfine kadarki dönem içinde tütünün 15. yüzyıl öncesindeki kullanımına yönelik elimizde yeteri kadar kaynak bulunmamaktadır. Ancak, Amerikalı yerlilerin tütünü keyif için içtiklerini ve çeşitli tıbbi uygulamalarda kullandıklarını biliyoruz. Tütün ve ona benzer bitki türlerinin dumanlarının insan üzerinde yarattığı gevşetici etkileri nedeniyle, Orta Amerika, Meksika ve Antillerin en eski sakinleri arasında hızla yayılmıştı. Pek çok yerde aynı zamanda doktor olan rahipler tütünde hususi bir şifa kudreti bulduğuna inanıyorlar, taze yaprakları yaralar üzerine koyuyorlar, göğüs hastalıklarına karşı duman kullanıyorlar, özünü ve kokusunu da baş ağrıları vesaireye tavsiye ediyorlardı. Mayalar, soğuk algınlığını, yılan yağı sürülmüş tütün yapraklarıyla tedavi ediyorlardı. And Dağları bölgesinde, kemik kırılmaları ya da çıkık tedavilerinde hastalara, rahatlamları için tütün koklatılır ya da hap şeklinde yutulması sağlanırdı. Aynı şekilde tütün kullanımı Aztekler arasında yaygınken; içiminde çeşitli şekillerde yapılan kamışlar kullanılmıştı.¹ Aztekler, ana maddesi tütün olan ve her derde

1 Egon Caesar Conte Corti, *Tütün Keyfi*, çev: Cemal Çağlar, İstanbul, 1946, s.5.

deva olduğuna inandıkları bir karışım yapıyorlardı. Karışımın içinde, su, kurum (is), yaşayan böcekler, yanmış akreplerin külleri, örümcekler, kurtçuklar, küçük yılanlar ve diğer baş-ka yaratıklar bulunuyordu. Bir seremoni şeklinde pişirilen bu karışım, sembolik bir şekilde tanrılara sunulurken, sonrasında vücutlarına sürülürdü.²

Tütün Bitkisinin Avrupalılarca Keşfi

1492 yılında Yeni Dünya'nın keşfiyle beraber Christopher Columbus, Amerikalı yerliler tarafından, kısmen keyif verici etkileri ama sıklıkla çeşitli hastalıkların tedavilerinde kullanılan tütünün nasıl yetiştirildiğini ve kullanıldığını görmüştü. Ona bağlı denizciler, Küba ve Haiti bölgesinde bulunan yerlilerin tütün yapraklarını içtiklerini gözlemlemişlerdi. Sonradan birçok Avrupalı kâşif ve seyyah aynı gözlemlerde bulunmuştu.³ İlk zamanlarda Avrupalılar tütün bitkisine mesafeli yaklaşmaktadırlar. Amerigo Vespucci, "Sığırlar gibi çiğnedikleri yeşil bir otları yanaklarını şişirmiş, konuşamayacak haldeydi hepsi de" ifadeleriyle yerlilerin tütün çiğneyişlerini alaycı bir şekilde ifade etmektedir. Fakat zamanla Avrupalıların tütüne yönelik alaycı ifadelerinin yerini yoğun bir merak almış; Rönesans Avrupa'sında bilimsel bir ilgiyle karşılanmaya başlanmıştı. İspanyol botanikçi Monardes tütünü şöyle ifade eder: "Bedendeki her türlü derde devadır ve soğuk madde olduğundan, uygulandığında derdi alır götürür, adeta mucizevidir".⁴

2 Katharine T. Kell, "Tobacco in Folk Cures In Western Society", *Journal of American Folklore*, Vol.78, Sayı 308 (April-June 1965), s.100.

3 Anne Charlton, "Medicinal Uses of Tobacco in History", *Journal of The Royal Society of Medicine*, Vol. 97 (June 2004), s.292.

4 Anthony Grafton, *Yeni Dünyalar, Eski Metinler*, çev: Füsün Savcı, İstanbul, 2004, s.142-143.

Tobacco yani tütün ismi, yerliler tarafından tütünün içilmesine yarayan "tabaco" ya da "tavaco" ismi verilen kamışlara atfen, batılı kâşifler tarafından sehven kullanılmıştı. Sonrasında, John Florio isimli yazar, Londra'da yayımladığı İtalyanca-İngilizce sözlükte, İtalyanca "nicosiana" kelimesinin açıklamasında "the herbe tobacco" ismini kullanmış ve sonrasında yayımlanan pek çok yayında, Florio'nun "tobacco" kelimesi tütün bitkisini tanımlayan ortak bir isim haline gelmiştir.⁵ İlaç kitaplarında ya da şifalı bitkiler kitaplarında tütün bitkisine verilen isimler şunlardır: petum, betum, cogioba, cohobba, quauhyetl, picietloryietl.⁶

15 Ekim 1492 tarihinde Columbus, bir yerlinin, ruhsal ve fiziksel olarak sağlığa iyi geldiğine inanılan kurutulmuş yaprakları taşıdığına şahit olmuştu. Aynı yıl içinde onun iki denizcisi Rodrigo de Jerez ile Luis de Torres, şimdiki Küba topraklarında, iki yerlinin tütün yaprakları sarılı meşaleleri yakarak, ortamı dezenfekte etmek, yorgunluğu almak ve hastalıkları savuşturmak için taşıdıklarına şahit olmuştu. "Cogioba" isimli bitkinin dumanı, "tabaco" isimli kamış yardımıyla koklandığında bilinç kaybına neden olmaktaydı. Columbus'un yaptığı gözlemlerde, bitkinin yarattığı anestezi etkisi cerrahi müdahalelerde sıklıkla kullanılmasını sağlıyordu. Nino ve Guerra'nın 1500 yılında yaptığı gözlemlerde, Amerikalı yerlilerin, tütünü kireç ya da tebeşirle karıştırarak, dişlerinin temizliği için macun olarak kullandıklarını gördüler. Bugün hâlâ Hindistan'daki marketlerde, benzer karışımla dişleri temizlemek amacıyla satılan macunlar bulunmaktadır. Portekizli kâşif Pedro Alvarez Cabral, 1500 yılında Brezilya topraklarında "betum" isimli bitkinin, ülserli çıban, yara, polipler ve pek çok diğer hastalıkların tedavisinde kullanıldığını; çaresiz durumlarda umut ışığı

5 Grace G. Stewart, "A History of The Medicinal Use of Tobacco", *Medical History*, 1967 July; 11(3), s.229.

6 Charlton, agm, s.292.

olduğu için "kutsal bitki (holy herb)" olarak isimlendirildiğini ifade etmektedir.⁷

1529 yılında bir İspanyol misyoner rahip, Bernadino de Sahagun, tütün bitkisinin tıbbi kullanımı hakkında dört Meksikalı doktordan bilgi almıştı. Onun tuttuğu kayıtlarda, taze tütün yapraklarının koklanmasının şiddetli baş ağrısını hafiflettiği; soğuk algınlığı ve nezle durumlarında yeşil ya da un haline getirilmiş yaprakların ağız çevresi ve içine sürüldüğü; cerrahi müdahalelerin ardından yaranın üzerine öğütülmüş tütünün, tuzla karıştırılarak sıcak bir şekilde konulduğunu görebiliyoruz.

Bu özellikleri nedeniyle Avrupalılar tütün bitkisine yoğun bir ilgi gösterirken; tütün tohumları Avrupa kıtasına götürülmüş, Avrupa genelinde doktorlar, botanikçiler, kâşifler, misyonerler ve tarihçiler tarafından yayınlanan tüm ilaç ve şifalı otlar kitaplarında tütünden bahsedilir olmuştur.⁸ Avrupa'da tütün ile ilgili ilk yazılı eser 1497 yılında Ramon Pane tarafından kaleme alınmıştı. Bu ilk duyumların ardından, Lizbon şehrine kurutulmuş tütün yapraklarıyla tohumları 16. yüzyılın ortalarında gelmeye başlamıştı. 16. yüzyılın ortalarında tütün, içerek ya da buruna çekilme şekliyle pek kullanılmazken, daha çok şifa verici ot olarak adlandırılmıştı.⁹

Yeni kıtanın zenginliğini gören İspanya Kralı II. Philip, Hindistan baharat ticaretine karşılık, Amerika'daki bitkileri, özellikle de Avrupa için çok önemli olup, ilaç yapımında kullanılabilecek olanları keşfedip, altın ve gümüşün yanında, bunları da ülkesine getirerek İspanya'nın ekonomik olarak güçlenmesini amaçlamıştı. Bu nedenle kraliyet doktoru Francisco Hernandez'i bir grup bilim adamıyla Amerika'ya

7 Charlton, agm, s.292.

8 Charlton, agm, s.293.

9 Egon Caesar Conte Corti, *Tütün Keyfi*, çev: Cemal Çağlar, İstanbul, 1946, s.20.

göndermişti.¹⁰ Tütün hakkında en geniş bilgiyi veren ilk büyük çalışma, İspanya kraliyet doktorlarından ve Salamanca Üniversitesi'nde profesör olan Monardes'in *Yeni Dünyadaki Tedavi Edici Bitkilerin Tarihi* adlı kitabıydı. 1571 yılında basılan bu kitap, Amerika'ya seyahat etmiş insanların anlattıklarına ve Francisco Hernandez'in raporlarına dayanılarak hazırlanmıştı. Bizzat bahçesinde tütün yetiştiren, hem kendisi tecrübe edip, hem de hastaları üzerinde uygulayan, hatta bunun ticaretini bile yapan Monardes, yazmış olduğu kitapta tütün yetiştirme ve kullanma şekillerinden bahsediyordu. Monardes, tütünün fayda sağladığı hastalıklar arasında şunları saymıştı: kötü huylu tümör, baş ağrısı, öksürük, astım, mide krampları, eklem ağrıları, bağırsak kurtları, kadın hastalıkları.¹¹ Monardes'in kitabı, 19. yüzyıl başlarına kadar uzun bir süre Avrupa'daki herbalistlerin başvuru kitabı hâline gelecek, sadece birkaç eser hariç, yazılan kitaplar ve tartışmalar Monardes'in verdiği bilgiler etrafında dönecek, yapılan çalışmalarda onun fikirlerine ve teorilerine destekleyici ve açıklayıcı şerhler düşülmekle yetinilecektir.¹²

İspanyol botanikçi Monardes'in aktardığına göre, 1560'lı yıllarda Lizbon şehrinde bulunan Fransız elçi Jean Nicot'un hizmetkârlarından biri, "Noli-me-tangere (do not touch me)" ismiyle anılan bir deri hastalığına yakalanmıştı. Hastalığı, Florida'dan getirilen, o zaman için bilinmeyen bir bitki olan tütün ile tedavi edilerek, iyileştirilmişti. Nicot, aşçısının bıçakla kestiği başparmağını tütünün suyu ve yapraklarından oluşturulan lapayla tedavi etmişti. O dönem çevresinde ortaya çıkan hastalık ve yaralanmaların tedavisinde tütün bitkisiinden elde edilen müspet sonuçlar sonrası Nicot, büyük bir

10 Fehmi Yılmaz, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Tütün: Sosyal, Siyasi ve Ekonomik Tahlili (1600-1883)", Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Üniversitesi (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul, 2005, s.3.

11 Kell, agm, s.102.

12 Yılmaz, agt, s.4.

memnuniyet duymuş ve bu bitkiyi Fransız elçiliğinin bahçesine diktirmişti.¹³

Anthony Chute, 1595 yılında basılan *Tütün* isimli çalışmasında mucizevî bir tedavi sürecinden şöyle bahsediyordu:

"Bir zamanlar bir kaptan varmış ve oğlunun adeta tedavi edilmez, kral illeti dediğimiz (çünkü ancak bir kralın dokunuşu ile iyileşeceğine inanılırdı) ölümcül bir hastalığı varmış ve sık sık sefire başvurup yanında oğlunu da getirirmiş ve Bay Nicot ona (önceden sipariş edilen) bu bitkiyi uygulamış ve çok geçmeden diğerleri gibi o da sağlıklı olmuş ve kendisine artık tütün dışında bir şey verilmemiş".¹⁴

Fransız elçi Nicot, Fransa Kraliçesi Catherina de Medici'nin migren ağrılarınin tedavisi için 1565 tarihinde tütün tohumlarını Fransa'ya göndermişti. Tütünü çiğneyerek kullanan kraliçenin tedavisi olumlu sonuç vermişti.¹⁵ Kraliçenin oğlu II. François de kendisini çok rahatsız eden deri hastalığından tütün sayesinde kurtulmuştu.¹⁶ Bu gelişmelerin ardından tütün, kısa sürede Avrupalı zengin ailelerin arasında yayıldı. 1572 yılında Fransız Jaques Gohory, *Tütün Tedavisi* adlı kitabında tütünün her derde deva bir bitki olduğunu belirterek bu kutsal bitkinin adının da *medicée* olması gerektiğini ileri sürmüş, bir Fransız herbalist Liébault ise eserinde, her derde deva olan bu bitkiyi Fransa'ya kazandırdığı için Jean Nicot'i onurlandırmak gerektiğini, bunun da ancak bu bitkiye *nicotiane* adının verilmesiyle mümkün olabileceğini belirtmiştir.¹⁷ Sonraki dönemde üstlendiği bu rolle Fransız Elçisi Nicot'un ismi, bugün tütüne isim babalığı yapmasına neden olacaktı.

13 Charlton, agm, s.294.

14 Grafton, age, s.144-145.

15 Arif Bilgin, Mustafa Korkmaz, "Tütünün Osmanlı Topraklarına Girişi ve Yasaklanması", CBÜ Fen Edebiyat Fakültesi Dergisi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı 1 (1997), s.34.

16 Mustafa Duman, "Türk Halk Kültüründe Tütün", Kıyı Kültür ve Sanat Dergisi, yıl: 6, Sayı 64, Temmuz 1991, s.14.

17 Yılmaz, agt, s.5.

Tütünün Avrupa'da Hızla Yayılışı

İngiliz botanikçi John Gerarde, tütünün iyileştirdiği veya yatıştırdığı rahatsızlıkların listesini şöyle vermektedir: migren, mide üşütmesi, böbrek ağrıları, annelerin asabi krizleri, gut, diş ağrısı, solucanlar, sıtma, ülser, uyuz, yanıklar, zehirli ok yaraları ve tüfek veya başka silahların açtığı yaralar. Zehirlere karşı panzehir, müshil ve uyku ilacıdır. Yağı sağlıklı tedavisinde kullanılır.¹⁸ Bu açıklamalardan anlaşılacağı üzere, Avrupa kıtası içerisinde tütün bitkisinin hızla yayılışının arka planında tedavi gerekçesi yer almıştı. Orta Avrupa boyunca yayılan Tütün kullanımı karşısında, zamanın meşhur doktorları Ziegler, Vittich, Neander, Franken hastalıklara karşı tütünü hararetle tavsiye ediyorlardı.¹⁹ Johannes Vittich, tütünün bütün pislikleri temizlediğini, kaba rutubeti aldığını, açık ve tahripkâr yaralar, uyuz, ezilmiş aza kısımları ve daha pek çok şeyi iyi ettiğini; kol, eklem ve diğer uzuvlardaki yaralar ne kadar eski olursa olsun, evvela beyaz şarap yahut insan sidiği ile yıkandıktan ve kurutulduktan sonra, bir veya iki tütün yaprağının üzerine konulmasıyla iyileşeceğini söylüyordu. Alman Johannes Neander, 1622 tarihinde yayımladığı kitabında tütünü göklere çıkarıyor, bitkiyi vücudun bütün hastalıklarının tedavisinde tavsiye ediyordu.²⁰ İngiliz Doktor James Hart, 1633 yılında yazdığı *Kanikborththe Diseased* adlı kitabında tütünün balgamı söktüğü, insan vücudunu ısıtıp kuruttuğu için özellikle Hollanda ve Lincolnshire gibi nemli bölgelerdeki yaşlı insanlara çok yararlı olduğunu belirtmiştir. 1690 yılında Hollandalı Doktor Van Peima, yazdığı *Tabacologia* adlı eserinde tütünün sindirim ve boşaltım sistemine faydalı olduğunu, midedeki asitleri ayar-

18 Grafton, age, s.143, Sir Richard Doll, "Tobacco: A Medical History", Journal Of Urban Health, Vol 76, Number 3 (September 1999), s.290.

19 Kell, a.g.m., s.102.

20 Conte Corti, age, s.47.

ladığını, beslenmeye, dolayısıyla anne karnındaki çocuğun da beslenmesinde yararlı olacağını belirterek, öncelikle hamile kadınların tütün kullanması gerektiğini belirtmiştir.²¹

Avrupa genelinde doktorlar, tütünle tedaviyi hararetle savunurken, tedavi yöntemlerinde farklılıklar bulunabiliyordu. Doktorların bir kısmı tütünü saf olarak kokulu otlarla karışık tavsiye ederken; bir doktora göre, bir hasta tütünü yalnız yemekten evvel, başka bir doktora göre yalnız ölüm tehlikesinde yemekten sonra almalıdır. Tütün bir hastanın ağrıyan karnına sarılırken, başka bir hasta şurup şeklinde içerdi; bir diğeri de yaraya yağ veya merhem olarak kullanırdı. Doktorların bazıları tütün yapraklarının kurutulmasını önerirken; kimisi taze ve yeşil olarak kullanılmasını öneriyordu.²² Buradaki temel düşünce, eğer doktor doğru reçeteyi yazarsa, tütüne dayanabilecek hiçbir hastalık yoktu ve tütün, tüm hastalıklardan koruyordu.²³

Tütün bitkisi sonraki yıllarda Avrupa'dan Asya'ya, Hindistan, Çin ve Japonya'ya ihraç edilmişti. Asya ülkelerinde, diş ve boğaz ağrıları, dişeti ve mental hastalıklar, tütünün çiğnenmesiyle tedavi ediliyordu. Sindirim güçlüğü, karın ağrısı ve idrar yolları hastalıkları tütün yapraklarının haşlandığı suyun içilmesiyle tedavi ediliyordu. Yanmış tütün yaprağı küllerinin, domuz yağı ile karıştırılmasıyla elde edilen merhem, yumru ve şişliklerde, yaralı deri hastalıklarının tedavisinde kullanılıyordu. Tütünün içilmesiyle vücut kokularının engellendiği ve tütünün insanı vebadan koruduğuna inanılıyordu. Uzun yıllar boyunca insanlar salgın hastalıklardan korunmak için tütün içmişti. Tütün içmenin beyni temizlendiğine ve insanı sakinleştirdiğine inanılıyordu. İşitme kaybı olan kulağın içine tütün suyu dökülüyordu. Tütün balla karıştırılarak şurup haline

21 Yılmaz, agt, s.6.

22 Conte Corti, age, s.47.

23 Kell, agm, s.102.

getirilerek, astım, öksürük, göğüs ağrısı ve frengi tedavisinde kullanılıyordu.²⁴ Frengi hastalığı yeni kıtanın keşfiyle beraber Avrupa'da yayılmaya başlamıştı ve bu hastalığın tedavisinde tütün, ilaç olarak kullanılıyordu. Frengiye kapılan hastalar, tütün içerek hastalığın acısını hafifletiyorlardı.

Tütünün Osmanlı topraklarına giriş gerekçesi de, tedavi edici rolüydü. İbrahim Peçevi, tütünün, 17. yüzyılın başlarında rutubetten ileri gelen bazı hastalıklara deva olduğu gerekçesiyle İngiliz tüccarlar tarafından getirildiğini kaydeder. Kesin giriş tarihi olarak en geç 1607 tarihi ileri sürülebilmektedir.²⁵ Tütün keyif verici özelliği ile değil şifa özelliği ile Osmanlı topraklarına girerken, kısa süre içinde ekimi, alınıp satılması ve içilmesi yaygınlaşmıştır. Bu durum karşısında merkezi yönetim, padişah I. Ahmed dönemi ile birlikte,²⁶ özellikle IV. Murad döneminde tütün içilmesine, ekimine yönelik sert cezai önlemler alma yoluna gitmiştir. Tütünün yasaklanmasında, tütün kullanımından kaynaklanan yangınlar da önemli bir rol oynayacaktı. Örneğin 1633 yılının Eylül ayında İstanbul'da çıkan yangında 20 bine yakın evin yandığı tahmin edilmektedir. Bu korkunç tablo tütün yasaklarına dayanak oluşturunca.²⁷ IV. Murad'ın ölümünün ardından, kendisi de tütün kullanmakta olan Şeyhülislam Mehmed Bahai Efendi'nin, tütünün

24 Steven I. Hajdu, Manjunath S. Vadmal, "A Note from History: The Use of Tobacco", *Annals of Clinical & Laboratory Science*, Vol. 40, No.2 (2010), s.178.

25 Bilgin, Korkmaz, agm, ss.34-38.

26 I. Ahmed döneminde tütün içiminin yasaklanmasının arka planında, tütünün kullanımının sağlığa verdiği zarardan ziyade, o dönem aydınlatmada ve ilaç yapımında kullanılan balmumunun üretiminde yaşanan düşüştü. Çünkü özellikle Manisa ve Biga sancakları balmumu üretiminin en fazla gerçekleştirildiği yerlerdi ve buralarda üreticiler balmumlarını tütünlerin kurtlanmaması için kullanmaya başlamıştı. Bu durum arz-talep dengesini değiştirmiş ve balmumu fiyatlarının çok hızlı yükselmesini beraberinde getirmişti. Devlet, bunun üzerine tütün içimine ve üretimine yasak getirmişti. (Cihat Uluç, "Tütün Yasakları", *Tütün Kitabı*, ed. Emine Gürsoy Naskali, İstanbul, 2003, s.615-616.)

27 Joseph Von Hammer, *Osmanlı Devleti Tarihi*, çev. Mehmet Ata, İstanbul, 1990, s.388-389.

mubah olduğuna yönelik fetvasının ardından,²⁸ 17. yüzyılın ortalarıyla birlikte Osmanlı Devleti içinde tütün kullanımı hızla yayılma imkânı bulmuştur.

Tütünün, Avrupa'da kısa bir süre içinde yayılmasının arka planında sadece tıbbi ihtiyaçlardan kaynaklanan gerekçeler yer almıyordu. Avrupa'nın diğer yerlerinden farklı olarak tütün, İngiltere'de şifa veren bir bitki olmasından ziyade keyif verici yönüyle ilgi görmüştü. İngiltere'de tütün kullanımı kısa sürede geniş bir alana yayılırken, tütün içmesini bilmek bir erkeğin vazifesiydi ve dumanı burun vasıtasıyla çekmeyi bilmemekte ayıp addedilir olmuştur. Kraliçe I. Elizabeth (1533-1603)'in son senelerinde, tütün içme sanatının profesörleri vardı ki bunlar yeni yetişenlere bu işin esrarını öğretirler ve nihayetinde bunlar havada dumandan halkalar yapmasını bilen sanatkarlar yetiştirirlerdi.²⁹

Avrupalılar kişisel kullarımlarında tütünü yoğun olarak tüketmeye başlamıştı. 17. ve 18. yüzyıllarda en fazla kullanım şekli, "enfiye" olarak isimlendirilen, toz haline getirilen tütünün burundan çekilmesi yoluydu. Bazı zamanlar toz haline getirilen tütün, içerisine misk, amber, bergamot, portakal çiçeği katılarak, burundan çekiliyordu.³⁰ 19. yüzyıla birlikte sigara şeklinde içim ön plana çıkmaya başlayacaktı. Avrupa içerisinde de, tütünün içim şekli bölgeden bölgeye farklılık göstermekteydi. 17. yüzyılda Portekiz, İspanya, İtalya ve Fransa yani Akdeniz Havzası'nda enfiye yaygın bir kullarımdı. Batı ve Orta Avrupalılar öncelikli olarak, içilen tütünü ön planda tutuyordu. Sosyal tabakalar arasında da tüketim şeklinde farklılıklar kendini göstermekteydi. Asiller, toplumsal sınırlar çizmek gayretiyle pipo içmeyi halka özgü bir adet ola-

28 Abdülkadir Altunsu, *Osmanlı Şeyhülislamları*, Ankara, 1972, s.73-74.

29 Conte Corti, *age*, s.30-31.

30 Fernand Braudel, *Maddi Uygarlık Gündelik Hayatın Yapıları*, c.1, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Ankara, 1993, s.226.

rak küçümsüyordu. Kuzey ülkelerinde ise, tütünü çiğneyerek tüketmek ön planda geliyordu.³¹

Tütün kullanımının gerekçeleri arasında, içeriğinde bulunan nikotin sayesinde vücutta yarattığı uyarıcı ve rahatlatıcı etki ön planda geliyordu. Tütün kullanımının açlığı bastırıcı etkisi de tüketimi artıran en önemli faktörler içinde sayılır. Bu nedenle, Avrupa'da ortaya çıkan Otuz Yıl Savaşları, Kırım Savaşı, I. ve II. Dünya Savaşları gibi yaşam için temel ihtiyaçların eksik olduğu yokluk ve sefalet dönemlerinde tütün en çok talep gören ürünlerin başında gelmiştir. Tütünün Orta ve Kuzey Avrupa'ya yayılmasında Otuz Yıl Savaşları (1618-1648) çok etkili olmuş, savaş sırasında askerler bol bol tütün kullanırken, savaş sonrası bunu ülkelere götürmüşlerdi.

Tüketimini arttıran fizyolojik etkilerin dışında tütün içmek, 17. yüzyıl Avrupası'nda toplumsal önemi olan bir faaliyet haline gelmiştir. Bu dönemde, Alman bölgelerinde hükümdar ve danışmanlarının bir araya geldiği tütün meclisleri kurulurken, burjuvalar da kendi aralarında tiryaki çevreleri oluşturmaya başlamışlardı. Başlangıçta üst ve orta sınıfların katıldığı bu tür tiryaki toplantıları, geniş halk kitlelerinin katıldığı kahvehane toplantılarına dönüşmüştü. Buralarda halk kahve ve çayın yanında tütün içerken, keyifleniyor; tütün, yaklaşan endüstri çağının iş disiplini ve meydana çıkan iş etiği ile çok iyi bir uyum gösteriyordu: içkinin aksine *Tütünüle uyarılıp aynı zamanda ayık kahındığı, uyarılmış olunduğu halde sarhoş olunmadığı gerçeği, tütün tüketimini arttırmıştı.*³²

İlk zamanlarda Avrupa'da tütün, tedavi yönüyle ön plana çıkarken, zaman içinde kullanımı arttıkça, keyif verici, sarhoş edici yönü ön plana çıkmaya başlamıştı. Bu dönemlerde yaşamış biri şöyle yazıyor:

31 Peer Schmidt, "Yeni Çağ Avrupa'sında Tütün Ticareti ve Tütün Tüketimi", *Tütün Kitabı*, ed. Emine Gürsoy Naskali, İstanbul, 2003, s.513-514.

32 Schmidt, *agm*, s.515-516.

"Birisinin canı sıkıldığında hiçbir şey yapmaz, tütün içer; birisi kederliyse, kızarsa, kafasında kendisini üzen bir şey varsa o zaman piposunu ağzına alır ve bir müddet onula vakit geçirir, kadın kavga ederse erkek piposuna koşar ve ona ağız dolusu duman verir."³³

Tütün Bitkisine Yönelik Olumsuz Algıların Gelişimi

Tütünün, sosyal alanda yarattığı bu etki, dinsel tartışmalar içinde de yer almasını beraberinde getirmiş, tütün, insanı yoldan çıkaran şeytan aracı olarak algılanır olmuştur. 17. yüzyılla birlikte, Avrupa'nın birçok yerinde, tütünün tedavi edici rolü konusunda şüpheler yükselmeye başlamış; bilim adamları ve doktorlar, mucizevi bir ilaç olarak her tür hastalığın tedavisinde kullanılan tütünün zararlarını ifade eder olmuşlardı. 1601 yılında Londra'da tütünün zararlarına yönelik olarak *Workfor Chimney-Sweepers* ismiyle bir broşür yayımlanmıştı. Broşürde tütün içilmesinin ve kullanımının vücut direncini zayıflatığı, spermleri azaltarak kısırlığa neden olduğu ve afyondan farklı bir bunalıcı etki yarattığına değiniliyordu. Ayrıca insan vücudunu zayıflatığı için çocukların ve hamile kadınların tütünden uzak durması öğütleniyordu. 1604 yılında İngiliz Kralı I. James, tütün içmenin göz, burun, beyin ve ciğerlere zarar verdiğine yönelik *A Counter Blaste Tobacco* ismiyle bir risale yayınlamış;³⁴ tütün ithalatına ve kullanımına yönelik ağır vergiler koymuştu. Kral yayınlamış olduğu risalesinde tütünün zararlarından bahsederek, halkına sonunda şöyle sesleniyordu:

"Aziz vatandaşlar, ayıptan büyüyen, hata olarak kabul edilen ve ahmaklıkla üzerine düşülen bu adetten vazgeçiniz. Bu hâl ila-

33 Conte Corti, *age*, s.45.

34 Doll, *agm*, s.291.

hi gazabı davet eder, vücudun sıhhatini ihlâl ve servetini harap eder. Vatanda milletin kudreti kaybolur, görünüşü çok menfur, kokusu kerih, beyin ve ciğerler için çok zararlı bir şeydir."³⁵

1620 yılında Tomas Venner, Londra'da yayınladığı çalışmasında, tütünün zararlarını sıralarken, tütünün tıbbi alanda kullanımının sınırlandırılmasını ve keyif için ise kullanılmamasını öğütüyordu. 1660 yılında İngiltere'de ekimi yasaklanan tütünün, ithalatına yeni sınırlamalar getirilmişti. Tütün yasaklamaları dünya genelinde yayılmıştı. Japonya 1607-1609, Osmanlı Devleti 1611, Moğol İmparatorluğu 1617, İsveç ve Danimarka 1632, Rusya 1634, Napoli 1637, Sicilya 1640, Çin 1642, Papalık Devletleri 1642'de tütün yasaklama getirmişlerdir.³⁶ Pek çok ülkede, cinsel gücü azalttığı gerekçesiyle kadınlara tütün içen erkeklerle evlenmemeleri; tütün içen erkeklerle evli olanların ise boşanma haklarının olduğu konusunda telkinler yapılıyordu.³⁷

Fakat bu tür eleştiriler, 19. yüzyılın ortalarına kadar, tütünün tedavi edici rolüne yönelik inanışları çok fazla değiştirebilmiş değildi. Örneğin, 1747 yılında John Wesley tarafından yayımlanan ve hastalıkların doğal yollardan tedavilerini içeren *Primitive Physick* isimli çalışmada, kulak ağrısının tedavisi için, kulağın iç kısmına hızlı bir şekilde tütün dumanının üflenmesi; epilepsi ve hemoroid hastalıklarının tedavilerinde suda bekletilmiş tütün yaprakları önerilmekteydi. 1715 yılında, Madam Levcoranden Lindenstadt, uzun müddet yaşamak için tütün içmenin gerekliliğinden bahsederek, kadınları tütün içmeye teşvik ediyordu. Papa XIII. Benedikt, tütünün çok istekli bir hürmetkârı olurken; Hristiyanlığın en büyük rehberi papa tarafından kullanılması ve Katolik kilisesinin merkezi olan St. Pierre Kilisesi'nde ruhani ve cismani sınıflara tütün kullanımına müsaade etmesi, tütünün yayılmasında büyük etki

35 Conte Corti, *age*, s.34.

36 Braudel, *age*, s.226.

37 Hajdu, *Vadmal*, *agm*, s.178-179.

yapmıştı. 18. yüzyılın sonlarına geldiğimizde papalık makamı, kilise elemanlarının ihtiyacını karşılamak üzere ilk tütün imalathanesini kurmuştu.³⁸ 18. yüzyılda Avrupa saraylarında kralların dost hükümdarlara "tütün tabakası" hediye etmesi gelenek haline gelirken; tahsil gören gençler arasında bira ve pipo içmeyen tasavvur edilemiyordu.³⁹

Tütünün Avrupa içinde hızla yayılmasında, salgın hastalıkları engellediği yolundaki inanın önemli bir rolü vardı. Londra'da belli aralıklarla ortaya çıkan veba salgınlarında, doktorlar çok tütün içenlerin diğerlerine nazaran bu hastalığa daha az tutulduklarını ifade ediyordu. 1665 yılı ortaya çıkan veba salgını sırasında, okullarda çocuklara sigara kullanımı öğretiliyordu.⁴⁰ 1636 senesinde Hollanda'da veba salgını çaresizlik içinde, binlerce insanı öldürüyordu. Bu dönem hastalarını tedavi etmeye çalışan Hollandalı Doktor Isbrandvon Diemer Brook, o günleri anılarında şöyle anlatıyordu:

"Gündüz her yemekten sonra tütün içiyordum. Hastaların fazlalığı tahammül sınırlarını aştığında hemen her şeyi bırakır tütün içerdim. Tütün vebaya karşı en etkili ilaçtır, fakat yaprağın tabiatı iyi olmalıdır. Ben onu çok kullandım. Bir gün bir hastaya gittiğim zaman veba buharı göğsüme indi ve bütün sirayet alametlerini hissettim: baş dönmesi, bulantı, korku. Bunun için ziyaret zamanını kısaltarak eve koştum ve evde 6-7 pipo içtim. Derhal kendime geldiğimi hissettim ve hatta aynı günde dışarı çıkabildim. Bu nöbetler bana bütün veba zamanında arka arkaya geldi, fakat tütün içmek sayesinde birinci defada olduğu gibi derhal yok oldu".⁴¹

19. yüzyıla gelindiğinde hâlâ salgın hastalıkların tedavisinde tütün kullanımı revaçtaydı. 1831 yılında Berlin ve çevresinde

38 Yılmaz, agt, s.8.

39 Conte Corti, age, s.96-98.

40 Charlton, agm, s.294-295.

41 Conte Corti, age, s.44.

kolera salgını hızla yayıldığında, Haziran ayında yayımlanan bir dergide, tütün içmenin hastalığa karşı çok etkili olduğu ve korunma için içilmesi gerektiği tavsiye ediliyordu. Bizzat resmi makamlar yayınladıkları emirnamede şu ifadeler yer veriyordu: "Şu sırada hüküm süren Asya kolerasının devamı müddetince umumi yerlerde, caddelerde ve hayvanat bahçesinde tütün içmeyi bir korunma çaresi zannedenlerin tütün içmelerine müsaade edildi".⁴² 1882 yılında Bolton'da çıkan çiçek hastalığına karşı insanlara tütün dağıtılıyordu.⁴³

1958 yılında Silvette ve arkadaşları tarafından yayınlanan bir raporda, 1785 ile 1860 yılları arasında tütünün tedavi edici rolüne yönelik yayınlanan pek çok çalışma inceleme konusu edilmiştir. Sonrasında Stewart isimli bir araştırmacının bu rapor üzerinde yaptığı analizlerin sonucunda, 128 kadar tütünle tedavi içinde; 97 tanesinin başarılı, 4 tanesinin ölümcül, 10 tanesinin zehirlenme ve 17 tanesinin başka şekillerde sonuçlandığı ortaya konmaktadır. Stewart, tütünün tedavi edici rolüne yönelik ortaya çıkan sonuçlardan bir tablo oluşturmuştur:⁴⁴

Tütün Bitkisinin Hariçten Uygulanması Zehirli sürüngen ve böcek ısırıkları, histeri (Sinir bozukluğu), ağrı ve acılar, nöroloji ve sinir hastalıkları, gırtlak spazmı, gut, tetanoz, saç çıkarma, saçkıran, mantar hastalığı, deri kanseri, ülser, yaralar, solunumu tembih etme
Tütün Bitkisinin Rektumdan Uygulanması Kabızlık, hemoroit kanaması
Tütün Bitkisinin Ağızdan Uygulanması Fıtık, sıtma, kusmayı tetikleyerek yemek borusu tıkanıklığını gidermek
Tütün Bitkisinin İçine Çekilerek Uygulanması Burun polipleri

42 Conte Corti, age, s.113-114.

43 Charlton, agm, s.295.

44 Charlton, agm, s.294-295.

Tütünün Zararlı Olduğuna Yönelik Algının Güç Kazanması

19. yüzyılda, özellikle 1828 yılında tütünün içinde bulunan nikotin maddesinin ayrışması ve bu maddenin zararlı yönlerinin keşfiyle birlikte, bilim ve tıp dünyasında tütüne olan bakış çok daha şüpheli ve temkinli hale gelmiştir. Bir alkaloid olan nikotin, en güçlü bitkisel zehirlerden birini oluşturmaktadır ve tütün bitkisinin çeşitlerine göre, nikotin miktarı %2 ile %8 oranında değişebilmektedir. Saf olarak vücuda alındığında ani ölümlere neden olabilecek olan nikotin, tütünün günlük hayatta aralıklarla içilmesi ve zehirli maddelerin önemli bir bölümünün dumanla dışarı atılması nedeniyle, öldürücü etkisini zamana yaymaktadır. Ayrıca nikotin, kullananlarda bağımlılık da yaratmaktadır. Öte yandan tütünün zararının keşfedilmesi, onun tıbbi olarak kullanımını zamanla azaltmaya başlamış olsa da, onun keyif verici işlevi nedeniyle kullanım oranı artarak devam etmiştir.

19. yüzyılın sonralarına doğru hâlâ tütün bitkisinin tıbbi kullanımına yönelik çalışmalar yayınlanmakta; tütün, antiseptik, uyarıcı etkisi, kaşıntı, saçkıran, mantar hastalıkları, yaralar ve çeşitli ülser türlerin tedavisinde kullanılmaya devam edilmektedir. *British Medical Journal*'da 1889 yılında yayınlanan bir makalede, sigara içen kişilerde difteri ve tífüs hastalıklarının görünme oranının düşük olduğu ifade edilirken; 1913 yılında yayınlanan başka bir makalede tütünün koleraya karşı önleyici etkisinden bahsedilmektedir.

20. yüzyılın başında dünya üzerindeki sivil toplum kuruluşları, tütün kullanımına yönelik savaş açmıştı. İngiltere'de bu çabaların sonucunda 1908 yılında yayınlanan bir kanunla 16 yaşından küçük çocuklara tütün satışı yasaklanırken, halkın arasında tütün içen çocukların yakalanması için polise yetki verilmişti. Avrupa ve Amerika'da tütün kullanıma yönelik yüzyılın başında ortaya çıkan tepki, kısa süre içinde etkisini yiti-

rirken; Orta Avrupa'da tütün ve alkol kullanımına radikal bir şekilde karşı olan bir lider ortaya çıkmıştı: Adolf Hitler. Hitler, tütün ve alkol kullanımının Alman ulusunu zayıflatacağını ve ırkı bozacağını düşünüyordu. 1933 yılında iktidarı ele aldığı anda, ilkokullardan başlayarak sigara içmenin zararları zorunlu olarak anlatılmaya başlanmış; halkı uyaran resmi broşürler yayınlanarak geniş katılımlı mitinglerle tütün ve alkolün zararları halka anlatılmıştı. 1938 yılının başlarında, tütün kullanımına yasaklar getirildi. Almanya sokakların SS subayları ve sivil polisler geniş bir kontrol ağı oluşturdu. Bizzat sigara kullanımının zararlarını araştırmak üzere, Hitler tarafından finanse edilen bir enstitü kuruldu: *Wissenschaftliches Institut zur Erforschung der Tabakgefahren*. Fakat alınan tüm bu tedbirlere karşı tütün kullanımı radikal bir azalış göstermedi.⁴⁵ 20. yüzyılın ortalarına kadar Amerika Birleşik Devletleri'nde yayınlanan tıp dergilerinde tütün reklamları yer almaya devam etti.⁴⁶

Öte yandan, 20. yüzyılın başında dünya genelinde oluşmaya başlayan tütün karşıtı hareketin, ilk zamanlarda güç kazanamamasının en önemli nedeni, tütünün zararlarını net ve kesin bir şekilde ortaya koyan tıbbi çalışmaların sınırlı olmasıydı. Fakat 20. yüzyılın ortalarıyla birlikte tütünün zararlarına yönelik tıbbi araştırmalar ardı ardına yayınlanmaya başlarken; özellikle tütün kullanımının kanser türlerini tetiklediği ortaya konulmuştu. Aslında 19. yüzyılın başlarında tütün kullanımının, alt dudak, dil ve ağız bölgesinde kansere yol açtığına yönelik klinik gözlemlere yer verilmeye başlanmıştı.⁴⁷ Giderek sayıları artan bu klinik araştırmalar sonrası, İngiltere, Almanya ve Amerika'da, özellikle tütün kullanımının kansere neden olduğuna yönelik sonuçlar artarak ortaya konulmaya başlandı.

45 Doll, agm, s.292-293.

46 Derek R. Smith, "The Historical Decline of Tobacco Smoking Among United States Physicians: 1949-1984", *Tobacco Induced Diseases*, 2008, 4:9, s.1-2.

47 Doll, agm, s.293.

Frederick L. Hoffman, tütün kullanımının neden olduğu sağlık problemlerini istatistikî verilerle ortaya koymuştu. Onun, kullanılan tütünün türü, kullanım şekli, kullanım miktarı ve kullanıma başlama yaşı dikkate alınarak yaptığı analizlerin sonucunda, tütün kullanımının akciğer kanserini arttırdığını ortaya çıkmıştı.⁴⁸ 1941 yılında Amerikalı göğüs cerrahları Alton Ochsner ve Michael Debakey, benzer türde tespitlerde bulunmuşlardı. 1964 yılında ABD'den Luther Terry, sigara içmenin sağlık için son derece tehlikeli olduğu ve akciğer ve gırtlak kanserine neden olduğunu ifade ediyordu.⁴⁹ Sigara kullanımının kalp ve damar hastalıklarına neden olduğuna yönelik tıbbî bulgular da bu dönemde ortaya konulmaya başlandı. Ayrıca körlük, mide ülseri, solunum yolu hastalıkları diğer neden olduğu hastalıklardı.⁵⁰

Günümüze geldiğimizde, Dünya Sağlık Örgütü (WHO) tarafından yayınlanan *Dünya Kanser Raporu 2008* isimli çalışmada, tütünün insanlarda kanserojen olan maddeler arasında en tanınanı olduğu ve her türlü kullanımının kanserojene neden olduğunu ifade edilmektedir. Tütünün kanser riski ve genel ölüm oranları üzerindeki etkisi sık rastlanan diğer tüm risk etmenlerinden ve tedavi etkilerinden çok daha fazladır. Gelişmiş ülkelerdeki tüm kanserlerin %25-%30'unun tütünle alakalı olduğu tahmin edilmektedir. Avrupa, Japonya ve Kuzey Amerika'da gerçekleştirilen çalışmaların sonuçları erkeklerdeki akciğer kanserlerinin %87 ile %91'i ve kadınlardaki akciğer kanserlerinin %57 ile %86'sının sigara içmeyle isnat edilebilir olduğunu göstermektedir. Her iki cinsiyetin toplamı içinde özofagus (yemek borusu), larinks⁵¹ ve ağız boşluğunda ortaya çıkan kanserler tek başına ya da alkol tüketimiyle bir-

48 Bkz: Frederick L. Hoffman, "Cancer and Smoking Habits", *Annals of Surgery*, 93 (1), 1931 January, pp.50-67.

49 Hajdu, Vadmal, agm, s.180.

50 Doll, agm, ss.296-298.

51 Trakea ve farinks arasındaki kas-kıkırdak yapıda ses üretme organı.

likte %43 ile %60 oranında tütünün etkilerine isnat edilebilir. Mesane ve pankreas kanserlerinin büyük bir kısmı ile böbrek, mide, serviks (boyun) ve burun ve miyeloid lösemisinin bir kısmı da bir nebze tütün tüketimiyle ilişkilidir.⁵²

Dünya üzerinde yüksek gelir grubu içersinde yer alan ülkelerde en sık görülen kanser türleri akciğer, meme, prostat ve kolonektal kanseridir ve tüm kanserlerin üçte biri tütün kullanımından kaynaklanmaktadır. Kaynakları az ya da orta seviyede olan ülkelerde ise mide, karaciğer, ağız boşluğu ve serviks kanserleri yaygındır. Bu durum hızla değişmekte ve dünyanın birçok yerinde daha önceleri nadiren rastlanan akciğer, meme ve kolorektal kanserinde büyük artışlar meydana gelmektedir. Kaynakları az olan ülkelerde kanser yükünün %12'sine tütün neden olmakta ve bu ülkelerde tütün içimi hızlı bir artış eğilimindedir. Yakın gelecekte kaynakları az ve orta seviyede olan ülkelerde tütün salgını kanser salgınının arkasındaki itici güç haline gelecektir.⁵³ Tütün kullanımının kontrol altına alınması, tüm dünya genelinde kanserle savaş adına düşünülen en önemli tedbirlerin başında gelmektedir. Sadece Türkiye'de tütün kullanımının kontrolü sayesinde yılda yaklaşık 40 bin akciğer kanserinin önlenilebileceği öngörülmektedir.⁵⁴

Sigara aynı zamanda kronik obstrüktif akciğer hastalığı (genellikle kronik bronşit diye anılan) başta olmak üzere, kalp hastalığı ve kalp krizi riskini artırmaktadır. Uzun süre sigara içenlerde ortayaşta (35-69 yaşları arasında) ölüm oranı hayat boyu sigara içmeyenlerinkine kıyasla üç kat fazladır ve sigara içmeye hayatın erken dönemlerinde başlayan düzenli içicilerin yaklaşık yarısı bu alışkanlıkları nedeniyle ölmektedir. Sigara içenlerin yarısı, sigara içmeyenlere oranla 20-25 yıl daha az

52 Dünya Kanser Raporu 2008, ed. Peter Boyle, Bernard Levin, Lyon, 2008, s.31.

53 Dünya Kanser Raporu 2008, s.15.

54 A. Murat Tuncer, "Kanserin Ülkemiz ve Dünyadaki Önemi, Hastalık Yükü ve Kanser Kontrol Politikaları", *Türkiye'de Kanser Kontrolü*, ed. A. Murat Tuncer, Ankara, 2009, s.5.

yaşayıp orta yaşlarda ölmektedir. Kalan yarısı ise yaşam beklentisi kaybının 7-8 yıl olduğu daha ileri yaşlarda hayatını kaybetmektedir. Ancak bugün orta yaşlarda bile olsa kansere ya da başka bir ciddi hastalığa yakalanmadan sigarayı bırakmanın daha sonra tütünden kaynaklanacak ölüm riskinden sakınmayı sağladığı yolunda net deliller vardır. Çevreye sigara içenler tarafından salınarak, genellikle çevresel tütün dumanı (ETS—Environmental Tobacco Smoke) diye anılan dumanın zorunlu “pasif içiciliğe” yol açtığı söylenebilir ve bu duman, dumanı soluyan kişiler üzerinde çeşitli zararlı etkilere sahiptir. Akciğer kanseri riskinde küçük, kalp hastalığı ve solunum hastalıklarında ise bir miktar artışa neden olmakta ve özellikle küçük çocuklar için zararlı etkilere sahiptir. Hamilelik sırasında sigara içmek düşük yapma ihtimalini artırmakta, yeni doğanın doğumdaki kilosunu düşürmekte ve çocuğun ilerideki zihni ve bedensel gelişimine olumsuz etki etmekteyken, ebeveynlerden birinin doğumdan sonra sigara içmesi çocukta solunum yolu enfeksiyonu, ağır astım ve ani ölüm risklerini artırmaktadır.

1990’larda sigaranın dünya çapında yılda dört milyon insanı öldürdüğü ve 20. yüzyılın ikinci yarısında toplamda yaklaşık 60 milyon ölümün tütünden kaynaklandığı tahmin edilmektedir.⁵⁵ 2000-2025 yılları arasında dünyada 150 milyon insan sigara ile ilişkili olarak yaşamını yitirecektir. 2025 ile 2050 yılları arasında bu rakamın 300 milyona yükselmesi ve 2050 ile 2100 yılında yarım milyardan fazla insanın sigara nedeniyle ölmesi beklenmektedir. Toplam olarak 21. yüzyılda geçen yüzyıla oranla on misli artarak 1 milyardan fazla insan yaşamını sigara nedeniyle yitirecektir.⁵⁶ Bu korkunç tablo içerisinde Türkiye’nin durumu ise son derece olumsuzdur. Dünya Sağ-

55 Dünya Kanser Raporu 2008, s.31-32.

56 A. Murat Tuncer, “Ulusal Kanser Kontrol Programı; Global Çerçevden Ülkemizdeki Kısa, Orta ve Uzun Vadeli Aksiyon Planı”, *Türkiye’de Kanser Kontrolü*, ed. A. Murat Tuncer, Ankara, 2009, s.11.

lık Örgütü, 2008 raporunda, dünyadaki tütün kullanıcıların üçte ikisinin 10 ülkede yaşadığını ortaya koymuştur. Dünyadaki tütün kullanıcılarının %2-3’üne sahip olması nedeniyle Türkiye’nin ismi bu ülkeler arasında yer almaktadır.⁵⁷ Bu durum yakın gelecekte, diğer tüm hastalıklar bir yana, akciğer kanserine yakalananların sayısında çok büyük bir artışa neden olacaktır.⁵⁸ Tütün, Türkiye’de kanserin altında yatan en önemli neden addedilmektedir. Bu acı gerçek, yetkilileri harekete geçirmiş ve 5727 sayı ve 3 Ocak 2008 tarihli *Tütün Ürünlerinin Zararlarının Önlenmesi ve Kontrolü Hakkında Kanun* kabul edilmiştir. Bu kanun bar, restoran ve kamuya açık alanlarda sigara içmeyi yasaklamaktadır. Bu kanun Türkiye’de kanserle savaşın geleceğine yapılmış önemli bir yatırımı temsil etmektedir.

57 H. Hakan Yılmaz, Nuray Yazıhan vd., “Türkiye’de Kanser Harcamaları ve Maliyet Etkinlik Çalışmaları”, *Türkiye’de Kanser Kontrolü*, ed. A. Murat Tuncer, Ankara, 2009, s.85.

58 2008’de Türkiye nüfusunun 73,2 milyon olduğu tahmin edilmektedir. Her 1000 kişiye 1,4 doktor ve 2,6 hastane yatağı düşmektedir. 2008 yılında Gayri Safi Yurt İçi Hasılanın (GSYİH) tahmini %7,7’si sağlık hizmetlerine harcanmıştır. Türkiye’de her yıl 150.000 yeni vakanın ortaya çıktığı tahmin edilmektedir. Erkeklerde en sık rastlanan kanserler nefes borusu, bronş ve akciğer (%33), mide (%9), mesane (%9), kalınbağırsak ve rektum (%8), prostat (%6), ve larenks kanserleridir. Kadınlarda en sık rastlanan kanserler meme (%24), kalın bağırsak ve rektum (%9), mide (%7), yumurtalık (%6), larenks, bronş ve akciğer (%6), lösemi (%5) ile serviks (%5) ve korpus (%5) kanserleridir. Dünya Kanser Raporu 2008, s.38.

SONUÇ

Tütün, 16. yüzyılın başlarıyla beraber Avrupalılar tarafından, Amerika kıtasının keşfiyle beraber tanınır olmuştur. Öncelikli olarak tıbbi yönü ön plana çıkan ve kısa sürede yayılma imkânı bulan tütün, sonraki dönemlerde keyif verici özelliğiyle giderek dünya geneline yayılacaktır. Tütün kullanımına yönelik zaman için konulan yasaklar, tütün kullanımını azaltmazken, 16. ve 17. yüzyıl dünyasında tütün bitkisinin her türlü hastalığa çare olduğuna inanılıyordu. Avrupalı pek çok bilim adamı tütün bitkisinin faydalarını anlatan kitaplar kaleme alırken; tütün kullanımı sosyal bir statü haline gelmişti. Tütün bitkisine yönelik bu olumlu yargılar ve onun "mucizevi bitki" olduğu inancı, 19. yüzyılın ortalarından itibaren tartışılır olmuştur. 20. yüzyılda bilim alanında tütün bitkisinin zararlarına yönelik ardı ardına yayınlanan bilimsel çalışmalar sonrası, tütünün "mucizevi bitki" olduğuna yönelik algı tamamen değişecektir. Tütünün, özellikle nikotin maddesi başta olmak üzere, içerisinde yer alan zararlı maddeler nedeniyle başta kanser türleri olmak üzere pek çok hastalığın temel nedeni olduğu ortaya konulmuştur. Bu zararları nedeniyle tütün kullanımına yönelik evrensel ölçekte planlar hazırlanarak önlemler alınmaya çalışılmaktadır.

KAYNAKLAR

- Altunsu, Abdülkadir, *Osmanlı Şeyhülislamı*, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1972.
- Bilgin, Arif, Korkmaz, Mustafa, "Tütünün Osmanlı Topraklarına Girişi ve Yasaklanması", CBÜ Fen Edebiyat Fakültesi, *Sosyal Bilimler Dergisi*, sayı 1, 1997.
- Braudel, Fernand, *Maddi Uygarlık Gündelik Hayatın Yapıları*, c.1, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Gece Yayınları, Ankara, 1993.
- Charlton, Anne, "Medicinal Uses of Tobacco in History", *Journal of The Royal Society of Medicine*, Vol.97, 2004.
- Conte, Corti, Egon, Caesar, *Tütün Keyfi*, çev. Cemal Çağlar, Tekel Tütün Enstitüsü Yayını, İstanbul, 1946.
- Doll, Sir Richard, "Tobacco: A Medical History", *Journal Of Urban Health*, Vol.76, Number 3, 1999.
- Duman, Mustafa, "Türk Halk Kültüründe Tütün", *Kry Kültür ve Sanat Dergisi*, yıl: 6, sayı 64, 1991.
- Dünya Kanser Raporu 2008*, ed. Peter Boyle, Bernard Levis, Dünya Sağlık Örgütü Uluslar arası Kanser Araştırmaları Kurumu Yayını, Lyon, 2008.
- Grafton, Anthony, *Yeni Dünyalar, Eski Metinler*, çev. Füsün Savcı, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2004.
- Hajdu, Steven I., S., Vadmal, Manjunath, "A Note from History: The Use of Tobacco", *Annals of Clinical & Laboratory Science*, Vol.40, No.2, 2010.
- Hammer, Joseph Von, *Osmanlı Devleti Tarihi*, çev. Mehmet Ata, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1990.
- Hoffman, Frederick L., "Cancer and Smoking Habits", *Annals of Surgery*, 1931.
- Kell, Katharine T., "Tobacco in Folk Cures In Western Society", *Journal of American Folklore*, Vol.78, sayı 308, 1965.
- Schmidt, Peer, "Yeni Çağ Avrupa'sında Tütün Ticareti ve Tütün Tüketimi", *Tütün Kitabı*, ed. Emine Gürsoy Naskali, Kitabevi Yay, İstanbul, 2003, ss.485-517.
- Smith, R. Derek, "The Historical Decline of Tobacco Smoking Among United States Physicians: 1949-1984", *Tobacco Induced Diseases*, 2008.
- Stewart, Grace G., "A History of The Medicinal Use of Tobacco", *Medical History*, 1967.
- Tuncer, A. Murat, "Kanserin Ülkemiz ve Dünyadaki Önemi, Hastalık Yükü ve Kanser Kontrol Politikaları", *Türkiye'de Kanser Kontrolü*, ed. A. Murat Tuncer, TC Sağlık Bakanlığı Kanserle Savaş Dairesi Başkanlığı, Ankara, 2009.
- Tuncer, A. Murat, "Ulusal Kanser Kontrol Programı; Global Çerçeveden Ülkemizdeki Kısa, Orta ve Uzun Vadeli Aksiyon Planı", *Türkiye'de Kanser Kontrolü*, ed. A. Murat Tuncer, TC Sağlık Bakanlığı Kanserle Savaş Dairesi Başkanlığı, Ankara, 2009.
- Uluer, Cihat, "Tütün Yasakları", *Tütün Kitabı*, ed. Emine Gürsoy Naskali, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2003.

Yılmaz, Fehmi, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Tütün: Sosyal, Siyasi ve Ekonomik Tahlili (1600-1883)", Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Üniversitesi (yayınlanmamış doktora tezi), İstanbul, 2005.

Yılmaz, H. Hakan, Yazıhan, Nuray, vd., "Türkiye'de Kanser Harcamaları ve Maliyet Etkinlik Çalışmaları", *Türkiye'de Kanser Kontrolü*, ed. A. Murat Tuncer, TC Sağlık Bakanlığı Kanserle Savaş Dairesi Başkanlığı, Ankara, 2009.

Jean Nicot

Duman ile hasta tedavisi 1590

Tütün içenler 1621

Tütün bitkisinin ilk
resmi ve tütün içme
1576Tütün içen maya
papazı